

Az utolsó verseskötet...

(Radnóti Miklós: „Tajtékos ég” 1946.)

S higgjétek el, higgjétek
nékem el, joggal legyez az éva-
tos gyanú! Költő vagyok, ki
csak máglyára jó, mert az
igazra tanú.

Olyan, ki tudja, hogy fehér
a hó, piros a vér és piros a pi-
pacs. És a pipacs szőszöske
szára zöld.

Olyan, kit végül is megölnek,
mert maga sohasem ölt.
(1939. jún. 1.)

Szegény Berzsenyi Dániel! Sze-
gény jó Csokonai! Szegény boldo-
gult Katona József úr! Szegény Ju-
hász Gyula! Szegény József Atilla!
Szegény Szerb Antal! Szegény Rad-
nóti Miklós!

Szerb Antal: „Száz vers” antológi-
ájának prologusa Emily Dickinson
költeménye, amelyből a lényegét eb-
ben a formában emeljük ki: „Poets
all” — a költészet minden. A fenti
listán — amely korántsem teljes —
halott magyar költők nevét irtam
fel egymásután, fájdalmas rezigná-
cióval, azokat, akik a „poets all”
kristálytisztá intonációjával járták
végig a sorsukat, és akiknek az éle-
tét korok és kortársak kiméletlen-
séggel tette semmivé.

Radnóti Miklós legutolsó verseskö-
tetében lapozgatok és érzem, hogy
az „ékezetek nélkül”, sötétben, a
rabság megalázottságában írt versek
már egyesült utón haladnak Rada-
nóti emberi utjával. Elválaszthatatlan-
ok, és a méltatás sem tehet ékeze-
tet közéjük. Ha költészete értelmét
meg akarjuk közelíteni, éveinek
könyvében kell lapozgatnunk. „A
küzdelmek világától semmi sem sza-
badít meg jobban, mint a művé-
szet.” (Goethe.) Radnóti, a sors ör-
dögi játéka folytán, nem válthatta
meg a küzdelmektől. Valójában nem
is küzdött. Mondják, menekülhetett
volna. Miért nem tette? Passzivitás?
Művészgőg? Közösségi érzés? Talán
önmaga sem tudná az okait pontos-
san föllelejtetni, ha élne. Tény, hogy
lehajtott fejjel ment a sorsa elé.
Heroizmus? Talán. De akkor újra
kell definiálnunk a hősiesség fogal-
mát.

Kosztolányi írta egyszer: „Az én
koromban zörgött az egekben a gé-
pek acéja. Az én koromban nem
tudta az emberiség mi a célja”. Még
messze volt akkor a legmodernebb
pokol, de ez a vers úgy állhat most
előttünk, mint egy félenk, szinte
gyáva kérdés elindítása. Lehet-e fi-
gyelmetlenül elmenni a nagyok sejt-
felmei mellett? G. B. Shaw művészi
harcái, Thomas Mann vakmerő pro-
féciái, vagy Babits halk és objek-
tív bírálatai nem kaptak-e részben
fényes, részben szomorú igazolást?
A megsejtett és megkérdőjelezett pokol
ime, felelt és a feleletet a kor egyik
igazságtalanul elkárhozott költője
formálta meg.

Oly korban éltem én a földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak
parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajték-
zott tévétel,
befonták életét vad kényszerkép-
zetek.

(Tördék.)

A Tajtékos ég verseiben gyanús
ismétlődésekben tolatodik előre ez
a szó: *undor*. Hogyan érzi magát a
fehér a feketék között? mert amikor
ezek a versek íródtak, több volt a
fekete ember, mint azt a pesszimis-
ták sejtették. Fehéren alig néhányan
maradtak és ezeknek osztóznok kel-
lett a számukra hidegen kimért bor-
zalmakban. A fehérekről mégis be-
szélni kell, mert Radnóti nagyon
sokan szerették. Néhány hónap óta
egész verstömeg rohan szétárt ka-
rokkal Radnóti felé. Verseket írnak
róla kortárs- és utódköltők és ezek
a versek rázkódnak és csuklanak a

fájdalomtól. Miért? Mert ezek a köl-
tők nem akarnak distingválni. Ők
érzik egész fájdalmas plaszticitás-
ban azt, hogy Radnóti Miklós sorsát
és verseit egyelőre nem lehet szét-
választani. Ezért a verseik mind
modern gyászünnepek a veszte-
ség fölött, amely az egyetem és a
magyar költészetet érte. Fölbred-
nek a közelmúlt rettenetései, amikor
a költők és írók egymásért aggód-
tak, mert alig volt más, aki értük
aggódott volna.

A Tajtékos ég fele a békét, fele a
háborút revelálja, de a békéje nem
igazi már, csak a háborúja. Mégis,
az első verseket még magasra tart-
ja egy előrenyújtott, izgatott kéz a
régibb, boldogabb esztendőkből örök-
lött lendület. Virtuóz, hetyke rímek
ringató sorok, a képek pazar szü-
háza. Az „Októbertől” hexamete-
rek — ből ide kell vetítenünk néhány
rimbaudi képet: A napot „csak a
lassú okosság tartja az égen, hogy
le ne hulljon.

„A hajnali órák léptei már siko-
sak. Gyere hát elaludni az esték
hosszú szakállá alá” — De: „Az öröm
a pillanatnak szülte s anyjával
együtt meghal ő is.” (Katona Jó-
zsef.) Feltűnő, hogy a szerelem csak
annyi itt, mint a fáradtan átaludt
éjszaka után egy rövid nyújtózko-
dás. Pillanatnyi gyönyör, mely a
gondokban elfelejtődik és régi fon-
tossága összes színei megfakulnak.
A játékok alig szórakoztatnak már.
A Tétova óda közepén van egy dom-
borművű felkiáltójel, amely úgy sejt-
tem, művészi titkok foglalta: az
alkotás marcangoló, elkerülhetetlen
izgalma lobog benne; hozzá meg-
őszinte is, mint egy kilencéves lány-
ka tekintete.

...mert annyit érek én, amennyit
ér a szó
versemben s mert ez addig izgat
engem,
míg eszem marad belőlem s
néhány hajcsomó.

A feszültség villámgyorsan remeg
végig a ritmus visszhangzó celláin,
aztán utolsó, mély sóhajjal kiárad.
A költő egyedül marad a Művel.
„Mit mondjak még?” — sóhaj és ár-
tatlan játékokat eszel ki a saját
szórakoztatására. Néző és színész
egyszerre, csodálkozó és tudat
váltakoznak az arcán és előtte meg-
mozdulnak a mozdulatlanok és meg-
indulnak, mint Shelley papírhajói.
A költő őszintén csodálkozik. Milyen
érdekes, hogy „A tárgyak összenéz-
nek” és hogy „zeng egy fél enkorda-
rab az asztalon.”

Ezek azonban csak villámok han-
gulatok s az igazságot már nem le-
het letagadni: Radnóti alig-alig tud
elfeledkezni az aktuális megalázá-
sokról. Barátairól ír (1941-ben), akik
eltűntek, megőrültek, vagy meghal-
tak, elfelejtett költőkről, vagy a sa-
ját sötét sejtelméről, amelyekkel
most már sokszor néz farkasszemét.
A kimerítő feszült gyanú gyorsan
vényt a költemények arcát. Szapo-
rodnak a szürke gesztusok, a sorok-
ban már csak a forma muzsikál, a
többi lemondó, majdnem sztoikus
mormogás, vagy letompított kétség-
beesés kultúrált hangja. A kötet
végén a fogság és szenvedés tragi-
kus tényeiből faragott gondolatok
dübörögnek, mint a hegyről leomló
sziklagörgeteg, de ezekben a szik-
láknak is tárgyilagosan csillognak a
forma aranyzemecskéi. Módosít-
ják-e a formák az őszinteséget? Ha
nem is lenne patinás bizalmunk
Radnóti igaz poézise iránt, akkor is
meggyőzne bennünket erről a hely-
zet, amelyben íródtak, amikor szük-
ségszerűen kellett hűségesnek len-
nie önmagához, mert ott az őszinte-
ség menekülés volt, bosszú, törvény,
kielégülés. Radnóti a nyomorban,
sárban, korbácsütések között meg-

teremtette magának a műélvezés at-
moszféráját, a legalacsonyabb élet-
formában a legmagasabb emberi
gyönyör Robinson-szigetét. Radnóti
magatartása a modern erő bámulat-
os hőskölteménye. Tencsényi-
Waldapfel Imre, aki megírta helyet-
te a Kilencedik eelogat, így ír a
vers befejezősoraiban:

higgzó füst sem kushad gomo-
lyogva a földön áldozatából
illata égnek száll, karsu, nemes
oszlop a lángja,
győz a halálon, mintha határ-
dalaiddban, a forma.

Az utolsó versekben egy költő fej-
lődésének esodálatos és szomorú
hegyesúcsán állunk, ahonnan egy
vonzó táj kettős transzformációját
láthatjuk: hogyan válik a formá-
ból alkat, és a Vágyból hit. Mert az
„Erőltetett menet” már nem betelje-
sülhető vágyat, hanem a hit irra-
cionalitását involválja. — Még vissza
szól talán, hogy várja őt az aszony
s egy bölesebb, szebb halál. —

Halála ostoba volt és embertelen,
mint a rendszer, amely ezer méltat-
lan megalázáson és szenvedésen ke-
resztül a tarkolövésig juttatta. Em-
bertől költői sorsából mindenki ki-
elemezheti a kör kritikáját, esodála-
tosan megmenekült verseiből pedig
a művész makacs hűségét önmaga-
hoz.

Tóth Sándor

Szinbáz

KATONA JÓZSEF történelmi
tragédiáját tűzte műsorra évadnyí-
tó díszelőadásul a Szegedi Nemzeti
Szinbáz. A kitűnően rendezett ma-
gyar klasszikus darabot a nagykö-
zönség meglehetősen részvétlenséggel
fogadta. Ennek okait föllejteti ezen
helyen nem célnak. Az igaz művé-
szet barátainak mindenesetre nagy
örömet okozott. Lehotay Bánk
bánja, Kamarás Biberach ala-
kítása felejthetetlen. A féltékenységi
problémáját dolgozta fel BEGOVIC
jugoszláv szerző. A harmadik című
lársadalmi drámában. A darab rá-
dőbentett bennünket arra, hogy a
szomszéd népek irodalmában a ma-
gyar nagyközönség számára még
sok ismeretlen művészi érték rejtő-
zik. — THORNTON WILDER: A
mi kis városunk. — Meghökkenően
modern, újszerű ötletek közvetítésé-
vel rendezett darab bezonyította,
hogy a realitás a nagy és igaz mű-
vészet egyik nagyon komoly krité-
riuma, és hogy a kisváros látszólag
unalmas és banális életében friss és
üde poézis él. A darabot Hege-
dus Tibor kiváló rendezésében
élveztük. A szereplők közül ki kell
emelnünk Benkő Miklóst, Bakos
Gyulát, Komuves Erzsit és Lá-
zár Gidát.

Hazatérő parasztok...

Fáradt parasztok mennek
hét öles árnyékukkal
alkonyba fultan.
Mintha látnám
rég nagy tragédiák
ittfelejtett hőseit.
kiket maga az Ur
boldogabb pogány korokból
visszavámodott a mezőkre,
hogy ledobva feledésük sötét bíborát,
súlyos bronzbamerülten
ismét lépjenek porondra,
mert szörnyeteg hegyekben
vicsorgó démonok
immár csattogtatják éhes fogaik...

Elekes Mihály

Könyvek

AZ EGYETEMI NYOMDA értékes
kis tanulmányssorozattal lepte meg a
nagyközönséget. Ezeken a kis füzetek-
ken keresztül korunk egy-egy kiemel-
kedő gondolkodóját, íróját, művészt
ismeri meg az olvasóközönség. A kö-
vetkezőkben kiemeljük a sorozat né-
hány értékes füzetét:

Európa egyik szellemi vezérének,
a tavaly elhunyt Paul Valérynek je-
lent meg az első füzetek között Európa
nagysága és hanyatlása c. tanulmánya
„Regards sur le monde actuel” c. kö-
tetéből. A nagy francia teoretikus a
magá filozófiai távlatából szemléli a
huszadik század kavargó Európáját.
Aforisztikus tömörséggel érinti a mai
szellemi és politikai élet központi
problémáit s a nagy zűrzavar lát-
tán keményen állapítja meg: „a világ
sohasem tudta kevésbé, mint most,
hogy merre megy”. — Ebben a soro-
zatban egy másik műve is szerepel
Valérynek, a Symposiumra emléke-
ztető platon dialógusa, A lélek és a
tánc. Ahogy Platon saját bölcsességét
Sokrates szájába adja, éppúgy Valéry
is Sokrates-sel mondja el saját böl-
csességét: az ember nem tudja elvi-
selni a tökéletes magány sárar egy-
hangúságát s ez ellen nincs más or-
vosság, csak a mozgás, a tett. — A
sorozat egy másik füzetét korunk
egyik szellemi irányának, az existen-
riális filozófiának legkiemelkedőbb
képviselőjét, Heidegger mutatja be
Mi a metafizika? c. tanulmányán ke-
resztül. A Sein und Zeit neves szer-
zőjének gondolatát, ha nem is tel-
jes egészében, de mélységében és új-
szerűségében híven tükrözi ez a kis
könyvecske. — A modern francia pró-
za egyik kimagasló mestere, a hazánk-
ban is jól ismert André Gide: Az iro-
dalmi hatás-okat „őhajítja megvédeni”
és fogalmát tisztázza. A táj és az ég-
hajlat hatása a művészekre, irodami
egyéniségek és művek hatása írótar-
sakra és az utókorra, ez a tárgya
Gide szellemes és példákkel gazdagon
illusztrált előadásának. — W. Heisen-
berg, a modern természettudományi
fellendülés egyik kezdeményezője, a
Nobel-díjas fizikus Változások a ter-
mészettudomány alapjaiban c. tanul-
mánya a nagyközönségnek ad tájékoz-
tatást arról a hatalmas fordulatról,
amely az exakt természettudományok
körében a századforduló óta végbe-
ment. A klasszikus fizikát forradal-
masító quantum-elmélet (Planck), a
relativitás (Einstein), Michelson kí-
sérlete, Bohr atomkutatói és annak
a kérdésnek a vizsgálata, hogy igényt
emelhet-e a tudomány a természet
megértésére — képezi a tárgyat Hei-
senberg tömör elmélkedésének. — J.
C. Powys: A könyv kritikája. A mai
angol irodalom prózaművésze a könyv
ről, nyomtatott termékekről, írásos
alkotásokról, egyszerűen a Könyvről
beszél álatlanságban és veti össze
az étellel, emberrel, történelemmel,
politikával. Mert a könyv nagyon je-
lentős a világ életében: „a fény tükré,
a sötétség tükre, melyben a világ-
egyetem a saját képét látja”. A könyv
és az ember annyira összeforr, hogy
szinte korrelatív fogalmaknak mond-
hatók: „ha az első Prometheus álnsz-
sárban hozott tüzet az égből, az utol-
só könyvben viszi vissza”. — A kis
sorozat politikai köteteként talán leg-
tanulságosabb füzetét, A gentleman
alkonyát Harold J. Laski, a londoni
egyetem politikanája írta. Távolra
látó, markáns konkluziókat levonó,
szellemes tanulmánya szinte prototi-
pusa az angol politikai élet tárgyla-
gosságának. Megállapítja, hogy Anglia
eddig uralkodóosztálya, a gentleman-
típus — nagyon szellemes portrét fest
róla — letűnően van, nem alkalmas
tovább a vezetésre, de ugyanakkor
megállapítja azt is, hogy a mai nem-
zedék tetemes részéből hiányoznak a